

מצוינות ונשיות

סמי ארגון

בעוד שמצוינות ההופכת להצלחה הייתה לפני כן נחלת הגברים בעיקר, מצוינות נשית התבטאה לרוב ביכולתן לדאוג לבני ביתן. רק מעטות הצליחו לצאת מדל"ת אמותיהן, ולבטא עצמן בהצלחה גם שם. המאמר ינסה לתת הסברים לתופעה זו, ולברך על השינויים המוצלחים שחלו.

מבוא

אפשר לומר כי אם עשרה קבין של הצלחה ירדו לעולם, את רובם נטלו הגברים, מותרים לנשים שיירי מעט. כך לפחות עד לפני כמה עשורים. הם זכו למלוא הטנא הצלחות ברוב התחומים שנעלה על דעתנו, מאפשרים להן ומצפים שיצטיינו כמעט רק בביתן, וגם יכולת מבורכת זו התקבלה ברגיל כדבר מובן מאליה. ואכן, אם נסקור כמה אלפי שנות היסטוריה מנקודת מבט זו, ניווכח לדעת כי שמות נשים, בכל תחום שהוא, המתנוססים מעל דפיה לוקה בצמצום משוע, יחסית למספרן. אמנם, נוכל לציין אין ספור נשים מצוינות ומוצלחות בהנהגה למשל, אולי משלומציון המלכה, בודיקה הקלטית דרך אליזבת ואיזבלה הראשונות, ועד יקתרין הגדולה, שחכמתן המדינית נודעה ברבים; במדע, מהיפטיה היווניה, דרך קירי ועד בתה; בספרות ואמנות, החל אולי בשירת דבורה, דרך שירת דיקנסון ועד האמנית-הציירת קרינגטון. אולם, מספרן בטל בשישים. כך לדוגמה, מספר הנשים המחזרות בתנ"ך מגיע ל-160, בהשוואה למאות גברים. חלקן הן בנות או נשים או אימהות ל... (אדרי, 2009). ואף אם נדלג לסוף המילניום, ונבדוק את חלוקת פרסי נובל, נגלה הטיות מגדריות. ניווכח כי במאה שנות חלוקת הפרס, רק ארבעים נשים זכו בו מתוך 812 הפרסים שחולקו. פרס זה, שהיווה אולי יותר מכול סמל עולמי למצוינות, הוא בעצם דוגמה פרדוקסלית להוותנו, באשר הוא יועד בעצם לגברים בעיקר ולמקצועותיהם, ואילו רוב הזכות, קיבלו את הפרס בקטגוריות בעלות זיקה נשית יותר, כספרות, שלום ורפואה, ומיעוטן באלו ה"גבריים". הפרס הזה יכול לסמל גם את מהות הסוגיה כי מעולם לא הושג על סיעוד או על עבודה סוציאלית למשל. כמו כן, היו מקרים שועדת הפרס העדיפה גבר, שהצטיין באותו תחום. כיום רבות זוכות לאותות הצטיינות אחרים, אותות שהיזמה להם לא נבעה מ"חרטה" על המצאה כה לא-נשית, אך יש להמשיך ולהדגיש ביתר שאת הצלחה בתחומים ומקצועות בעלי אופי נשי יותר כהוראה, טיפול ומשק בית לענפיו. ניתן להגדיר את המצוינות הגדרה כוללת, כמיצוי של השקעה אינטלקטואלית ופיזית, המתגלמת בדרך כלל בהישג או יצירה

מיוחדים, לעתים מקוריים. קאנט בדברו על "יצירה גאונית" מחייב בה מקוריות, אם כי רבות מן ההברקות מבוססות על רעיונות קודמים. מכל מקום, מצוינות היא תהליך ואילו הצלחה הוא סופו. תהליך מתמיד של תביעה עצמית להיות טוב ומעמיק יותר, המחייב כישרון מיוחד, מולד או נלמד, ומותנה במוטיבציה והתמדה גבוהים. מצוינות קשורה לתרומה חיובית לחברה ולפרט, אך זו מצוינות הישגית הסוגדת לתוצאה, בעוד שלדעתנו יש לקדם בעיקר מצוינות הומניסטית, המכבדת את התהליך והדרך הטובה, המתחשבת בזולת להשגת דברים. ככזו היא נותנת מקום לכל אדם, לכל שיפור ובכל תחום, כולל כמובן נשיות ואימהות. בכל אופן, היא תלויה בהשקעת אנרגיה ובמשאבי זמן-מרחב, שלא תמיד היו לנשים ("חדר משלה"!); כמו כן המצוינות הזו זקוקה להערכה, תגמול, פרסום והנצחה, אחרת לא תישמע ולא תיראה, לפחות בזמנה, כפי שנראה בהמשך אצל נשים רבות. אין ספק כי נשים זכו לאורך כל הדורות לכבב באין-ספור רומנים, מחזות ושירה. כמה פסלים וציירים ניסו להנציח יפי פניהן? כמה אמרי שפר חוברו עליהן? אפשר להערך שפי חמישה עשר מאלו שחוברו על גברים, ויש להדגיש שרובם חוברו על ידם, מטוב ועד רע. ממרומי חלליתו, דאג גאגארין לשגר לארץ ברכה לאישה, לאנה מניאני, באותה ברכה ששיגר "לאנושות (ו)לאמנויות". כך באשר לנשיות וכך באשר לאימהות, שפתגם ערבי אומר: "ה' לא יכול היה להיות בכל מקום, לכך הוא ברא אימהות". אכן, דובר בהן רבות ונצורות, גם קשות, אך קולן ברגיל היה חרישי. לעתים קרובות הושקו. מדוע, כאמור, נפקד מקומן בעולם המצוינות. מדוע, לדוגמה, רק 5% ממקבלי פרס נובל הן נשים? האם היו נטולות כישרונות או כישורים? האם כשריהן המולדים שונים מאלה של גברים? או שמא כישוריהן הנלמדים הם שקבעו את מעמדן? אולי השקעתן בנשיות ובאימהות לא הותירה להן מקום לכך, או שמא יש סיבות אחרות אשר הפקיעו מקומן בחוג המצליחים.

זכר ונקבה ברא אותם: אישה ואיש עיצבה אותם התרבות
הטבע ברא את כל יצוריו, זכר ונקבה, בהתאם לייעודם הביולוגי.

אך מתברר כי ההבדל הגנטי ביניהם קטן. למעלה מ-99% מהגנום האנושי המונה כ-30,000 גנים, זהה בצופן של שניהם. ואולם שונות זעירה זו, היא שמתווה את הזהות המינית, עם הבדלים בתחומים השונים. ואכן, המבנה הפיזי והפיזיולוגי הממוצע שונה בהתאם לתפקודם: גוף גמיש וקטן יותר מתאים לפעולות עדינות, אך גם ללחץ מתמשך הנדרש בהיריון, או בלחץ אקוטי כלידה, ואילו גוף גברי חזק, הותאם למאמץ האינטנסיבי כנדרש בחברות הציד. המדודים והציד הקבוצתי העניקו לגברים תפיסה מרחבית והתמצאות בשטח, וחייבו אותם לפתח גם צורות קשר. יתרונות אלה סייעו כנראה בעבר לשליטתם הכוחנית. ובאשר לאינטליגנציה, מחקרים מראים כי לנשים פחות תאי מוח מאשר לגברים, ומשקלם קל יותר (ברינדיין, 2008). אולם מספר התאים אינו מעיד על המשכל, אלא החיבורים ביניהם, ואפשר כי למוח הנשי חיבורים עדיפים, כי בסופו של יום הוא פועל לא פחות טוב, יש תחומים שבהם פעולתו אף טובה יותר. כך למשל, מרכזי השפה, השמע והזיכרון, וכן המרכז ליצירת רגשות, גדולים יותר אצלן. יתרון המקנה להן יכולת גבוהה יותר לאמפתיה, רך, אהבה וקשר, מה שכלול ב"אינטליגנציה רגשית". אלא שלא תמיד היכולות האלה זכו בחשיבות מרכזית בחיי אנוש, באלפי שנות שליטתה של התרבות הגברית, שגובתה במרכזי מוח לזחף תוקפני ומיני גדולים יותר. מכל מקום, רמת המשכל הממוצעת של שני המינים דומה על פי כל המחקרים. זאת ועוד, בניגוד למה שחשבו עשרות בשנים ועד לאחרונה, בנות אינן נחותות במקצועות הריאליים. אדרבא, מחקר של אוניברסיטת קנט (B.B.C 2011) הראה כי בנות בגילי 5-10 משיגות יותר במתמטיקה, בקריאה ובכתיבה, ונתפסות על ידי "קבוצת השווים" כחכמות ומוצלחות יותר. נראה שהן קופחו במשך שנים בשל ציפיות נמוכות, וסטריאוטיפ שלפיו כישוריהן נחותים. באותו מחקר נמצא כי מחצית הבנים, שקיבלו מסר לפיו בנים משיגים פחות, אכן השיגו פחות מהמחצית השנייה. וככלל, הנטייה לתת תווית מגדרית וכדאית למקצועות, הייתה ועודנה בעוכריהם של תלמידים רבים, שנטיית לבם שונה. הדבר בולט בייחוד בגיל ההתבגרות, כשמתחולל שינוי ביו-הורמונלי והעניין במין גובר. בעוד שהמתבגר מתעניין בהישגים מקצועיים יותר מאשר בקשרים חברתיים, ממוקדת המתבגרת בנשיותה הפורחת, בהופעתה ובקשר בין-אישי, יותר מאשר במקצועות הקשורים להשקעה של היחיד לבדו, והכול בהשפעות מובחנות של הסביבה. כן נייעור אצלה "תסביך דיאנה" שלפיו היא מזדהה עם חוזקו של הגבר, ולפחות זמנית, מפנה עורף לאימהות שנתפסת כחלשה וכנועה. אין ספק שפעולה משותפת של חינוך מגדרי ובילוגי, היא שמעצבת אותנו ואת מקצוענו. אכן, "אישה אינה נולדת אלא נוצרת", כדברי סימון, אף שאין זה טיעון שלם, שהרי גם הגבר הוא במידה רבה תוצר חברתי, אולם האישה עוברת מהמורות יתרות בדרך לעיצובה ומימושה.

הדרך למציונות נשית עוברת דרך מספר משוכות: סקירה

אין ספק שמציונות התקיימה גם בתקופה הפרה-היסטורית. אך מלבד ציורי קיר, ממצאי ארכאולוגיה, והשערות אין לנו עדויות ברורות על תקופה זו, ולכן גם לא על מציונותן ותרומתן של הנשים לידיע האנושי. אפשר רק להניח כי מפאת מצבן המיוחד, היו הזמן והמרחב שלהן מצומצמים בהשוואה לאלה של גברים. שהרי מתחילת גיל הפריון היו עסוקות בתפקידיהן, בטרדות הבית ובגידול תינוקות. גם תוחלת חיים נמוכה, הריונות רבים וסכנת מוות עקב הלידה, כרסמו במשאבי זמן. כמו כן, אין לשכוח את הצורך והאילוץ להתהדר, בדרך כלל לפי חמדת לבו של הגבר, לעתים באופנים הביזאריים ביותר, כמו חל עליהן "עקרון ההכבדה" שיוחס להידור הזכר בטבע על פי פרופ' זהבי. בה בעת, אמנם היו הגברים עסוקים בציד, בלקט ובעבודת אדמה "בזיעת אפיים", אך עדיין יכלו לעסוק באמנות לסוגיה, בפיתוח ובהמצאה. הציד חייבם ללמוד את האנטומיה של בעל החיים, וגם להמציא כלי ציד והגנה. הנשים עמלו בהכנת המזון, אך בחברה הלקטנית לקחו חלק חשוב גם בהשגתו, מפתחות ידע בונטי לתזונה ולריפוי. כשחלק מהחברות עברו לחקלאות, כמו במסופוטמיה, והתפתחו המונוגמיה, הרכושנות ועוד, חל שינוי כלכלי-מבני וגברו פערי מעמד ומגדר: האישה כמו נותרה שבויה בביתה, בעוד האיש מגלה עולמות ולומד לשלוט עליהם. עיבוד אדמה חייבו ללמוד את עונות השנה ולפתח מקצועות מגוונים, והחלה תקופת ההמצאות. יש להניח כי הגלגל והמחרשה, לדוגמה, הומצאו באותה תקופה (4000-3000 לפנה"ס), כנראה על ידי גברים להקלת עבודתם. אז התפתחו גם כתבי הידות, החרטומים והכתב הסיני המסובכים שנעשו באבן, עץ או טיט, וחייבו השקעה פיזית-קוגניטיבית רבה, וגם כשהתפתח הכתב הפונטי הראשון, נותר הוא נחלת גברים בעיקר. אין ספק שגם נשים עסקו באמנות, פתרו בעיות והמציאו לבטח את הסריגה, האריגה ודרכי בישול, וודאי גם המצאות מסובכות יותר, כמכשירי אסטרונומיה ומים שהמציאה היפטיה, במאה הרביעית לספירה. כן אפשר שרוב הידע הרפואי-עממי, ו"תרופות הסבתא" שרקחו עבר ביניהן כתורה שבעל פה, אך חלק הארי של הגילויים וההמצאות מקפים לזכות הגבר. נראה, כי תכונות גוף ויתרונות גבריים לצד הפגיעות הנשית, העניקו לגבר כוח שליטה הן על משאבי הקיום והן על התרבות, ולהוציא חברות אחדות כמו המוסו בסין, או חלק משושלת הפרעונים, האנושות ברובה הפכה לפטריאכלית. כשהושמה היא בצלו על תכונותיה הטובות הרכות, היחס המתנשא אליה נעשה מרכזי, גורלי עברה.

היחס לאישה ומעמדה: מעמדה לא היה תלוי רק במקומה הכלכלי-חברתי, אלא גם ביחס אליה ותפיסת נשיותה. קשה לדעת על יחס זה בתקופה הפרה-היסטורית, אך ניתן להניח שהתפתח טווח רחב: מאלוהות ועד מתן כבוד והדר, מאדנות ושליטה ועד פיקוח צמוד, דיכוי, הפליה, התעללות, אינוס ואף

רצח על כבוד המשפחה. ברגיל היה זה יחס פטרוני שיועד לשמר את מעמדה הנחות ולהותירה כאם וכאובייקט מיני. תפקידיה היו ברורים כתפקידי הגבר, אך לרוב הוא זה שקבע את חלקם, או הבטיח שתשמור עליהם, מה שהגרמנים תוחמים ל"ילדים, מטבח וכנסייה" (*Kinder, Kuche, Kirche*). במידה ושמרה זכתה להטבות, ואם מרדה לעתים הטלו עליה סנקציות. באופן עמוק, הושפע היחס לאישה ממצבה הביולוגי-מיני. מצב זה נתפס לעתים כמסחורי, מפחיד ודוחה, ולעתים ככוח פלא המעניק חיים; לפעמים כסגולה לפעולות מגיה ודת, ולפעמים כחיסרון שפוסל אותה לכך. מיניותה ואיברי מינה הבלתי ברורים, עוררו באופן העמוק פחד טמיר, אולי אף גינפוביה ומסוגניה, עם קנאת רחם ופחד מ"עליונותה הטבעית", כעמדתה האנתרופולוגית של מונטגי, מחשובי הביו-סוציולוגים. מכל מקום, היחס לאישה הוא גם תלוי עת ומקום. חברות שגילו יציבות לאורך זמן, כמו זו שבסיק, אפשרו להן למלא תפקידים מכובדים. מאידך, הצרות בימי הביניים ראתה בה יצור נחות, ובעת טומאתה יוחסו לה כוחות מגיים הרסניים – פרח שתיגע בו ייבול. גם ביהדות רווחות תפיסות דומות כ"קול באישה ערוה". ואף שיש פה זשם פרשנויות מקלות, אין ספק כי מעבר לזמן ולמקום, הותירו להן אך את ברירת השרידות: מהשלמה והזהדות עם הסמכות הגברית, עד הסכמה בכוח. כי מה אמורה לחשוב, להרגיש, להפנים, מי ששומעת "ברוך שלא..", או ש"על כל אישה להתבייש מעצם המחשבה שהיא אישה", כדברי אחד מאבות הכנסייה. רק יחידות סגולה שהיו דעתניות ואמיצות, הצליחו למרוד ולנסוק, מעולמן המיוחד. אולם היה עליהן לעבור משוכות נוספות, חברתיות ביסודן, כדי לבטא עצמן בכל רובדי אישיותן.

1) צמצום עולמן האינטלקטואלי והתנגשות בין אימהות לקריירה
מבראשית, בחברות הקדומות, היה הבית בית הספר וההורים – מורים: האב לבנו והאם לבתה, שהכינו אותם לתפקודם המגדרי בחברה. לימים, כשהוקמו בתי הספר, החל אולי ב"בתי הלוחות" בשומר (נהרי, 2004), דרך הגימנסיונים ביוון ורומי, הישיבות ביהדות, ה"מדראסות" באסלאם, כיתות הלימוד בנצרות ועד האוניברסיטאות בבולוניה ופאריז במאות האחת עשרה והשתים עשרה – הם יועדו לבנים בלבד. זו בפאריז אף דאגה להוציא צו מיוחד, שאסר על נשים ללמוד רפואה במוסד. אף היהדות הלמדנית, הותירה את בנותיה דורות רבים בורות, להוציא יחידות כברוריה, מבחינת "כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות" (סוטה ג ד). אף הרמב"ם, גדול המורים, כתב ברוח זו באמצע "תור הזהב". חינוך בנות היה נדיר בעולמנו. רק יחידי מעלה קיבלו נשים לבתי ספרם, כפיתגורס הידוע כ"פילוסוף פמיניסטי" (שאחת מהן, תיאנו, נישאה לו), או כולתר שביקש להקים בתי ספר מעורבים, או כמסדר האורסלינות, שהתמקד בחינוך הבנות שבממרוי. רק ב-1821 פתחה אוניברסיטת קולומביה את שעריה לנשים. בארץ מערכת החינוך מתחילתה היא טיפוסית:

בית הספר העברי הראשון, שהוקם על ידי בלקינד ב-1890, היה מעורב. ואולם, בשל מחלוקת, בעיקר על דרך חינוך הבנות (האם עליו להיות כוללני או מגדרי) הוקמו לבסוף בתי ספר נפרדים לבנות שבהם נלמדו גם מקצועות הליבה, אולם מאוחר יותר חזרו להיות מעורבים. מכל מקום, הדרך לחינוך מתקדם בעולם כולו נסללה לאטה, ובינתיים למרות האפליה, דילגו נשים מעטות על המשוכה וכמו גבנו השכלתן ומימושן. דוגמה מצוינת היא אליזבת בלקוול, הרפואה המודרנית הראשונה, שהתקבלה ב-1840 לבית ספר לרפואה לאחר לא פחות משישה עשר ניסיונות. למרות התנכלויות וחומות סיימה בהצטיינות, ואף קיבלה לפני מותה, כאישה ראשונה, את עיטור הכבוד המלכותי על פעילותה הרפואית. אך זוהי דוגמה יוצאת דופן. לימודים אם ניתנו, היו לרוב נחלת בנות המעמד הגבוה, שנתמכו בעיקר על ידי האב, בעוד שהאם ברגיל חרדה יותר לעתידה הנשי-אימהי של בתה. כאן המקום להזכיר את Enheduanna בתו של המלך סרגון הראשון, הנחשבת למשוררת הראשונה הידועה בתולדות האנושות, שחיברה מזמורים לכבוד אלת האהבה והפריה, ואת קסט מחשובי הציירות של ארה"ב. היו אבות שלימדו את בתם: כאגנסי המתמטיקאית המוחננת מהמאה השמונה עשרה שכונתה "המכשפה של אגנסי", ולא זכתה להכרה וכבוד אקדמי; גרסיאה המוזיקאית ואחרות. אך ראוי אולי להדגים בנייטינגל (הורטון, 2009), המקפלת בתוכה את מורכבות הסוגיה. כבת המעמד הגבוה ציפו לה חיי בורגנות, אך היא העדיפה ללמוד מתמטיקה בהסכמת אביה, וסיעוד על אף התנגדותו, כי במאה התשע עשרה מקצוע זה נחשב כבלתי הולם את בנות מעמדה. לימים, כשנודעה בכינייה "הגברת עם העששית", על פעילותה במלחמת קרים, הצליחה לשלב בין שתי בקיאויותיה אלה, והייתה האישה הראשונה שהתקבלה לחברה הבריטית ל... סטטיסטיקה. היא מעולם לא נישאה, למרות הצעות נישואים רבות, ובכך היא משקפת את הדילמה קריירה מול אימהות, שהכבידה ומכבידה על נשים רבות. אכן, רוב הנשים המצוינות שנעו בין זו לזו, איבדו אחת מהן או את שתיהן. קסט, שהקדישה עצמה ליצירה, בעיקר בנושאי נשים יחסי אם-ילד, מעולם לא נישאה מחשש שתיבלם. היפטיה, בת למתמטיקאי-פילוסוף, שהגיעה להישגים במגוון תחומים ולכבוד רב, דחתה הצעות נישואים נכבדות באמירתה "אני מאורסת לאמת". מותה, כתוצאה מהתעללות קשה של המון נוצרי מוסת, היה אבדה תרבותית. מי שאיבדה הן את הקריירה והן את האימהות היא במאית הקולנוע הראשונה בהיסטוריה, בלאשה הצרפתייה. עבודתה, בסוף המאה התשע עשרה, הייתה כה חריגה בתחום עד כי בנותיה שהרגישו זנוחות וכעוסות, סירבו לצפות בסרטיה, אך נאלצו לכלכלה בגירושיה. ראויה לציון הנרייטה סאלד, שננטשה ונשארה חשוכת ילדים, אך הייתה ל"אם הנוער" ויום פטירתה נקבע בארץ ל"יום האם". נשים מוכשרות רבות הקריבו עצמן כשצייתו לתרבות המציבה

את הגבר בקדמת הבמה. כך היא, קלרה שומאן, רעיית המלחין ואם שמונת ילדיו, שהייתה בעצמה פסנתרנית ומלחינה, אולם ייתרה כדי לנהל את הקריירה שלו. יש הטוענים כי אף חיברה חלק מיצירותיו. גם פאני מנדלסון, אחותו הגדולה של פליקס, הייתה פסנתרנית-מלחינה מוכשרת, אלא שאביה כתב לה בהתבגרותה: "ייתכן שהמוזיקה תהפוך לאחריך מקצוע, לך אפשרי הדבר רק כקישוט גרידא". אמנם עבודותיה מוערכות היום, אך אז רק חלקן פורסמו תחת שמה, ואילו על אחרות חתם אחיה. אכן, נורמה זו מאפיינת את המשוכה הבאה.

2) חוסר הכרה והערכה או התעלמות ואי-פרסום או הנצחה יכולים לסתום הגולל על כל יצירה ויוצר. כך הייתה למשל שתירתו הספרותית של רוברט ואלור, שנחשב כיום לאחד מגדולי הסופרים בגרמניה במאה שעברה. אף שזכה לשבחים בחייו, נאלץ להתמודד עם קשיי פרנסה ודחיות רבות מצד מו"לים, עד שאשפז עצמו לדעת. כשניסו שם לעודדו לכתוב, אמר: "איני כאן כדי לכתוב אלא להיות משוגע". אולם, הוא נדחה ולא מטעם מגדרי, כפי שקרה למשל לסופרת קייט שופן, ילידת 1850, שראשוני סיפוריה התקבלו בהערכה עד כי הפכה לאייקון ספרות. אולם, לאחר פרסום **היקצה**, שעסק בדיכוי נשים וחשף את עולמן הרגשי והמיני, נחשפה היא עצמה לביקורת מדכאת, ומתה מנודה ובודה כעבור ארבע שנים. החברה האמריקאית דאז טרם בשלה לקבל את דמותה הספרותית שוברת מוסכמות, ורק יובל שנים מאוחר יותר, בזכות התנועה לשחרור האישה, זכתה לעדנה אקדמית וחברתית. גם שיריה של אמילי דיקינסון, ילידת 1830, מדברים לבנות זמננו יותר מאשר לבנות זמנה. מאות שיריה שנכתבו בחיי פרישותה ונמצאו במגרה לאחר מותה, בנוסף לשמונת השירים שפרסמה, ביטאו את מחאתה נגד תפקידי האישה הכובלים. נשים אחרות התחבאו מאחורי זהות גברית כדי להסתגל לקדמת הבמה. כך למשל, האפיפיורית יונה, בין אם הייתה באמת בין אם אגדה, או אום-כולתום שהתחפשה בתחילת דרכה לגבר. כך גם ג'ין אוסטיין שספריה פורסמו בעילום שם או בציון "מאת גברת", אף שזכו לפופולריות רבה בחייה, ואחרות שכתבו וחתמו בשם גברי. ולבסוף נשים רבות שהגיעו להישגים בחייהן, מקומן הוצנע, נדחק או נעלם לגמרי. כך לדוגמה ידוע כי בין תלמידי אפלטון היו לפחות שתי נשים, וסופרים יוונים מהמאה השנייה מזכירים בספריהם כי בתקופות קדומות יותר, היו כשישים וחמש פילוסופיות שנעלמו. אחת הדוגמאות הכאובות היא ללא ספק סאפפו ("המוחה העשירית" בכינויה האפלטוני), שחוללה את שירת האהבה היוונית, ושהקימה בתי ספר לבנות לפיתוח כישורנותיהן. אך בשל קנאת עמיתיה ניזונה לגלות, הושמחה ומרבית כתביה הושמדו. היו רבות ונוספות שנשכחו כדונה גרציה היהודייה, ואלפי הנשים שהטביעו חותמן על ההיסטוריה אך לא זכו להכרה. האמנית ג'ודי שיקאגו מנסה להנציח במיזם "ארוחת

הערב של ג'ודי" את שמותיהן של 999 מהן, כדי שיהוו מודל להזדהות ומצוינות נשית. אכן, כפי שמדגישות הפמיניסטיות, הגיע הזמן לכתוב את HER-STORY. הגברים כתבו את ה"היסטוריה" שלהם, רוויית המלחמות, די והותר.

והיום...

כיום העולם ברובו אחר. מאז אשתו של הצייד והלקטנית, עברה האנושות דורות רבים של התפתחות חברתית, מוסרית ופסיכולוגית, ומאז המהפכה הפמיניסטית (שהואצה עם הילת הנשיות של פרידן, 1963), מצבן של הנשים הוטב ללא היכר. אמנם אין להכחיש שנותרו שרידים מאותם ימי קדם הבאים לידי ביטוי מודרני; כך למשל ניתן לראות את הנטייה הנשית לקניות כ"שריד לקטני" לדאגתן לצורכי הבית, או את יצר הציד אצל הגבר ונטיות אבולוציוניות אחרות. מחקר שהתפרסם בכתב העת **כירורגיה אנדוסקופית** (2003), מצא כי גברים מבצעים סימולציות לפרוסקופיות טוב מנשים, לא בשל מוטוריקה עדינה שבה הן טובות יותר, אלא בשל התמצאות מרחבית חלשה יותר. אך כיום, בזכות ידע, הבנה ומודעות ניתן להתמודד עם נטיות אלה ולתקנן. אכן, נשים רבות יותר עוסקות כיום בכירורגיה עדינה, ובכלל מספר התלמידות לרפואה כיום גבוה מזה של התלמידים. ואם נחזור למשוכות שהוזכרו, אפשר לומר כי מרביתן הוסרו ברובו של העולם. כיום, הזמן, המרחב והאופק אינטלקטואלי שלהן נפתח לרווחה, ודרישתה של וירג'יניה וולף מ-1929 לחדר משלך נענתה, אם כי לא בכל מקום ותחום. כך לדוגמה, לפי סקר עדכני מאוניברסיטת MIT עדיין יש לנשים חוקרות פחות שטח משרדים ומעבדות, פחות תקציבי מחקר ומשכורות נמוכות יותר; עדיין יש פערי שכר מגדרי כפי שיש פערי מעמדות, אך קיים מאבק ספציפי לצמצום (ראו למשל את "איזה מין שוויון", סרט המתאר את מאבקן האמתי של תופרות בעיר באנגליה בשנת 1968). אך כיום ישנה חלוקה ועזרה רבה יותר בתפקודי אם והורות, מהיריון ועד גידול ילדים, המאפשרים לאישה להתנייד יותר בין אימהות לקריירה. אכן רבות מן הנשים הרוות, עובדות עד הרגע האחרון (כאותה פיזיותרפיסטית שרכבה לבית היולדות על גבי הווספה שלה כשחשה בצריה), ורובן חוזרות לעבודה. כמו כן, זמן ותוחלת חיים גבוהה מאפשרים לנשים לפתח קריירה ראשונה ושנייה מאוחר יותר, ושמי היכולת הם הגבול. כן מוצעת כיום (פרידמן, 2010) "אימהות חווייתית" המבוססת יותר על קשר ורגש, במקום ה"אימהות המסורתית", הממוסדת המחייבת השקעה אינסופית, סיפוק כל צורכי הילד וביטול עצמי, והייתה כרוכה ברגשות אשמה. אימהות זו תוכל לשחרר הרבה מהמיתוסים המזיקים והמקשים על נשים, ותאפשר לבנותיהן, המתבגרות בעיקר, להתחבר אליהן, לא להתבייש בנשיותן, ולהקל עליהן את "תסביך דיאנה". כיום יש נשים מבריקות בכל תחום, ויכולות להתקבל לכל מקום ככל האדם. אף שעדיין נותרו איים

לא מעטים של הפליה חלזול, הרי שבהשוואה לתחילת המאה הקודמת, כשהאקדמיה הצרפתית למדעים דחתה פעמיים את מועמדותה של מארי קירי – כלת פרס נובל – כחברה, רק בשל היותה אישה, יש כאן יותר מנחמה ותקווה. זאת משום היותה של קירי מודל נפלא לבנותיה ולמצוינות נשית, ואכן האחת זכתה בפרס נובל והשנייה הייתה סופרת. גם בימינו היא מהווה דוגמה ומופת לכל אם בכלל ולכל אם קרייריסטית בפרט. כיום נשים רבות זוכות להכרה והערכה הן בנשיותן והן בהישגיהן, ורבות אחרות זוכות לעדנה מחודשת כדונה גרציה הפוליטיקאית הנדבנית, שזוכה לכך 450 שנה לאחר מותה (בספרו של י"ג גורן **השקר הקדוש**). גם בדתות המונותאיסטיות חלים שינויים. במיוחד בשתי האמונות שהיו שוביניסטיות ביסודן, גם אם קידמו את המוסר והצדק. כך לדוגמה, מקדמת הכנסייה הסקוטית שינויי תפילה כדי לטשטש מגדור האל: אמירת "האב..", שונתה ל"הבורא, הגואל והמקדש", ויש ניסיון לתרגם את הברית החדשה לשפה מגדרית ניטרלית (במקום הוא או היא – הם). גם ביהדות רוחש פמיניזם שקט אך בקרב נשים חרדיות, ולאחרונה הוסמכה שוב רבה בגרמניה (הראשונה הוסמכה ב-1935). כיום מציינים את "יום האישה הלאומי והבינלאומי" כמו גם את "יום המשפחה", כן נבחרת "אם השנה". בעניין זה ראוי להזכיר כי מזה שש עשרה שנה קיים פרס אורנג' הבריטי לסופרות בלבד "עבור מצוינות ומקוריות". אף שלא מעטים רואים בכל אלה מעין הפליה מתקנת, יש במגמה זו משהו מעודד.

סיכום

כיום יכולות רוב נשות העולם לבטא עצמן ולממש יכולתן בכל תחום אפשרי, הן בבית והן מחוצה לו, אחרי דורות ממושכים של "דיקטטורה גברית". כי מה מדכא ושתלטני יותר, למשל, ממניעת זכות בחירה ממגדר שלם? זכות שניתנה בשוויץ רק ב-1971; זכות זו ניתנה לראשונה בהיסטוריה (1838) דווקא אצל 200 מצאצאי מורדי ה"באונוטי" באי פיטקרן, לאחר ניסיון כושל (ולרוקות בלבד) בקורסיקה, ולאחר התנגדות ממושכת, גם מצד המלכה ויקטוריה בכבודה ובעצמה. מכל מקום, רוב נשות העולם יכולות כיום לבחור, וכל פוליטיקאית יכולה לנסות להיבחר לכל משרה פוליטית. ואכן נשים לא מעטות מכהנות במשרות בכירות כמו זו של מרקל, גם במדינות שאינן אירופיות. כיום נשים נוטלות במידה רבה יותר את גורלן בידיהן, ויש להודות כי הן נשאו במידה רבה, במסירותן ודאגתן, את נס הקיום האנושי. בימים אלה דאגה זו מוסבת לעתידו האקולוגי של הכדור, ונשים רבות נרתמות ופעילות בתחום קריטי זה. מכל אותן נשים מוצלחות, ראוי אולי לציין את ואנגארי מאתאי, סגנית השר לאיכות הסביבה בקניה, וכלת נובל לשלום 2004, על פעילותה בראש ארגון לשתיילת עצים ברחבי אפריקה, פעילות שסייעה לפרנסתן של נשות כפר רבות.

"קנה המידה למצבה התרבותי של אומה ותקופה, הוא מצבה של האישה", אמר הסופר יוסף קלאוזנר לפני כיובל. אמירה שהייתה חשובה אז, ואף שרלוונטית עדיין במידה מסוימת במקומות לא מעטים, לעניות דעתנו יש לשנותה ולדבר על "מצבו של האדם"; על מצבם של כל בני אנוש באשר הם, עם מתן כבוד לכל פרט על כל תכונותיו האישיות, המגדריות והחברתיות. ואכן, המשפט הישראלי מדבר בפירוש על "כבוד האדם וחירותו", ואולי יותר מכול ביטאה זאת במצוינות לירית, המשוררת אסתר ראב, בכותבה: "ברוך שעשני אישה / שאני אדם ואדמה, / וצלע רכה" (הדגשות שלי, ס"א).

מקורות

- אדרי, י. (2009). **נשים בתנ"ך ובאספקלריית חז"ל**, תל אביב: הוצאת דני ספרים.
- ברזנדיין, ל. (2008). **המוח הנשי**, תל אביב: הוצאת מטר.
- הורטון, ר. סימונס, ס. (2009). **נשים ששינו את העולם**, תל אביב: הוצאת מטר, עורך המהדורה העברית: נהרי, א.
- נהרי, א. (2004). **אטלס היסטורי של העולם**, תל אביב: מפה הוצאה לאור בע"מ.
- פרידמן, א. (2010). **מחברות: אמהות ובנות**, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- * המאמר מוקדש לנשים המצוינות שפגשתי בחיי. בייחוד לאשתי שוש ולאחת מבנות משפחת טוביאנה שלימדוני פרקים בהלכות נשיות ומצוינות.